

A HEVES MEGYEI MUNKÁSSÁG HARCAI AZ 1905–1906-os BELPOLITIKAI VÁLSÁG IDEJÉN

DR. NAGY JÓZSEF

(Közlésre érkezett: 1979. június 30.)

1. Az ipari és földmunkások szervezeteinek megszilárdulása

1904 decemberében az uralkodó osztályon belül meglevő ellentétek nyílt szakadásra vezettek. A Tisza István vezetésével kormányon levő szabadelvű párt a parlamenti erőszak minden eszközével sem képes féken tartani az ellenzék obstrukcióját. A novemberben megszavaztatott házszabály revíziót december 13-án az Országház üléstermének a szétrombolása követte, ami szükségessé tette az országgyűlés feloszlását és új választások kiírását.

Az 1905 januárjában megtartott parlamenti választás a koalícióban egyesült ellenzék győzelmét eredményezte, a király azonban az alkotmányos szokásokat felrúgva, Fejérváry Gézárt a királyi testőrség egykori parancsnokát bízta meg kormányalakítással. A koalíció országszerte ellenállást hirdet az alkotmányellenes kormánnyal szemben, s a megyék tömegesen tagadják meg az újoncozást és az adófizetést. Ez az ellenállás azonban nem lehetett tartós. Mikor a kormány kormánybiztosokat nevez ki a megyék élére és letiltja a tisztviselők fizetését, fokozatosan lelanyhul az ellenállási kedv és 1906 áprilisában elvei feladása után Wekerle vezetésével hatalomra jut a koalíciós kormány.

Az általános politikai válság nem hagyta érintetlenül a magyarországi munkásság mozgalmát sem. A századfordulótól egyre súlyosabbá váló gazdasági helyzet, a megélhetési költségek állandó emelkedése szükségessé tették a munkásság szervezkedését. Ugyancsak a mozgalom fejlődését eredményezte a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak az általános választójogért folytatott küzdelme, s mindehhez járult 1905 januárjában az orosz forradalom, mely az egyébként is feszült politikai légkörben lelkesítő példaképül szolgált a magyar munkásoknak.

Az MSZDP 1905 januárjában örömmel fogadja a koalíció győzelmét, mert az általános választójog megvalósítását várja tőle. A nemzeti követeléseket hangoztató egykori ellenzék azonban éppoly érzéketlen a demokratikus jogok, a népkövetelések iránt, mint a szabadelvű párt volt. A szociáldemokrata párt 1905 júliusától így az általános választójogot beígérő darabont kormánnyal kezdett tárgyalni, s tömegeit a koalíciós pártokkal szemben állította csatasorba.

Az általános belpolitikai válság, az egyre romló gazdasági helyzet és munkanélküliség 1905-ben aktivizálta a földmunkásokat. „A feudális eredetű nagybirtokrendszer következtében a paraszti tömegek (és ezen belül az agrárproletariátus) a magyarországi társadalom nagy jelentőségű osztályát, illetve rétegét alkották; ennek következtében az agrárkérdés súlya nyomasztóbb volt Magyarországon mint Ausztriában. Mindezek a jelenségek a politikai radikalizálódás irányába hatottak.”¹ Bár az MSZDP nem vállalta a tömegek radikális követeléseit, mégis szükségesnek látta, hogy befolyását kiterjessze a földmunkásmozgalomra is.

A szociáldemokrata párt fellépését a parasztság körében indokoltta az is, hogy az Újjászervezett Szociáldemokrata Párt zömmel a parasztság között szervezkedett és központi lapja a Szabad Szó, a nagybirtok állami megváltását és kisbérletekké alakítását hirdette.² A párt által létrehozott Országos Munkásvédő Szövetség nemcsak jobb munkafeltételeket, hanem földosztást is követelt a szegényparasztság számára.

Feltételezhetően ez is hozzájárult, hogy a szociáldemokrata párt 1905. december 7-én létrehozta a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségét, mint a földmunkások szakszervezetét. A szövetség alapszabálya nem ígért többet, mint törvényes keretek között a tagok érdekvédelmét. Főbb céljai: „a birtokosokkal való egyezkedés megkönnyítése, a munkabérek és egyéb feltételek szabályozására nézve; akár a munkabérekre, akár a bérleti (árendás) szerződésekre vonatkozó megállapodásoknak úgy a munkások, mint a birtokosok részéről való szigorú betartására ügyelni; a szövetség tagjait azokban a pörökben, melyeket szerződésszegő munkaadók ellen folytatnak segíteni.”³ A szövetség 1906. január 7-én megtartott alakuló ülésén 61 község küldöttje vett részt. Hatvan nagyközséget Majer Sándor vezetésével 3 tagú delegáció képviselte. Majer az alapszabályt rögzítő jegyzőkönyv egyik hitelesítője is volt.

A Heves megyei földmunkások, gazdasági cselédek és napszámosok egyaránt élénken reagáltak a két szövetség megszerveződésére. 1905-ben Mezőtárkányon, Tiszanánán, Átányon, Poroszlón megalakult a Munkásvédő Szövetség helyi fiókja, Egerbaktán és Heves községben pedig előkészítették megalakulását.⁴ Mezőtárkányban és Kiskörén a szociáldemokraták a községi és felekezeti választásoknál magukhoz ragadták a vezetést.⁵ Augusztus 6-án Horton és Gyöngyösön az MSZDP tartott a földmunkások részére politikai és választójogi gyűlést. Gyöngyösön Joó Ferenc a „Földművelők Országos Egyletének titkára” 1500 főnyi hallgatóság előtt beszélt és felhívta őket, hogy lépjenek be a helyi Munkás Önképző Egyletbe.⁶

A földmunkásmozgalom igazi fellendülése azonban 1906-ban következett be. A megye 115 községe közül 47-ben alakult meg formálisan is valamilyen szocialista szervezet, a szocialista eszme hatása pedig átfogta az egész megye szegényparasztságát. Az egri járásban 8, a gyöngyösiiben 11, a hatvaniban 5, a hevesiben 9, a pétervásáriban 7, a tiszafürediben 7 községben alakult meg a Munkásvédő Szövetség, vagy a Földmunkások Országos Szövetségének helyi fiókja.⁷ Számos községben azonban hivatalosan nem alakult meg a helyi szervezet, hanem Gazdakör, vagy Népkör néven működtek. Ez különösen 1905 decemberéig volt jellemző, amikor Kristóffy, mint a darabont kormány belügyminisztere a földmunkásszövetségek alapszabályzatát jóváhagyta, s működésüket az egész országban engedélyezte.

A megyében mindkét szociáldemokrata pártnak jöttek létre községi szervezetei, az újjászervezettek azonban elsősorban a hevesi, hatvani és tiszafüredi járás nagy földmunkástömegeket tömörítő községeiben szervezkedtek, a szociáldemokraták pedig főleg a városok környékén. Az Újjászervezett Szociáldemokrata Pártnak 1906-ban 20 községben alakult új szervezete, s ezeket általában már sorszámmal látták el. Dormándon 50 taggal alakult meg a helyi csoport. Kálban 199-es sorszámmal 142 taggal jött létre és külön helyiséggel rendelkeztek. Mezőtárkányban 80 fővel alakult meg a csoport és önálló helyiséggel. Karácsondon 32 taggal, Csányon 360 fővel, Átányon 121 fővel. Erdőtelken, Kerecsenden, Kiskörén az Általános Népkör alakult át az Országos Munkásvédő Szövetség helyi fiókjává, mindegyiknek önálló helyisége volt és 80–100 tagja. Kömlőn, Tarnazsádányon, Parádon, Poroszlón 40–50 között volt a tagok száma. Tiszafüreden 170 taggal külön helyiségben alakult meg a helyi csoport. Tiszanánán és Adácson ugyancsak meghaladta a taglétszám a 100 főt.⁸

Az MSZDP-nek 1906-ban a következő helyiségekben jöttek létre földmunkásszervezetei: Felnémten 40 taggal, Kerecsenden 60, Domoszlón 60 taggal. Visznek 140 tagja és külön helyisége volt a szervezetnek. Egerbaktán 40, Horton 10, Ecséden 20 fős létszámmal alakult meg a Földmunkások Országos Szövetségének helyi csoportja.⁹

A valóságos helyzet azonban ennél sokkal bonyolultabb volt. A mindennapi harcban nem vált élesen ketté a két irányzat, hanem a jogaikért és jobb életükért küzdő földmunkások mindig ott álltak, ahol úgy érezték, hogy követeléseiket jobban kifejezik, vagy érdekeiket hatékonyabban képviselik. Csány egyik fellegvára volt a Mezőfi-féle mozgalomnak, mégis csak Népszava és Világszabadság járt a községbe 200 példányban, Szabad Szó egy sem. Vagy, amikor 1906 szeptemberében ugyancsak Csányban az újjászervezettek országos kiküldöttje hazafias szellemben beszélt, utána a nagygyűlés résztvevői a Marseillet énekelve díszmenetben vonultak végig a községben.¹⁰ November elején, amikor MSZDP Hatvanban földmunkás-értekezletet tartott, a megye 36 községéből vettek részt küldöttek, bár hivatalosan ennyi szervezet nem volt.¹¹

A tömegagitáció, a szervezetek fejlesztése szempontjából jelentősek voltak, a nagy néptömegeket megmozgató demonstratív népgyűlések. Hivatalos megállapítás szerint 1906-ban 34 ilyen népgyűlés volt a megyében, ahol általános választójogot, gyülekezési szabadságot, a munkabérek emelését, ingyenes közoktatást és gyógykezelést követeltek. Ezek a gyűlések általában nagy tömegeket vonzottak. Az alispáni jelentés is kiemeli, hogy Tiszanánán „két népgyűlést tartottak, melyek nemcsak helybelieket vonzottak nagy számban, hanem megjelentek többen Sarud, Kömlő és Kisköre községből is”.¹² Az újjászervezettek szeptember 8-i csányi nagygyűlésén is több száz helyi földmunkás vett részt. Két napirendje volt: 1. A nép politikai és gazdasági szervezkedése; 2. az Országos Munkásvédő Szövetség célja és törekvése.¹³ A Munkásvédő Szövetség november 11-én megtartott tiszafüredi nagygyűlésén Gyárfás Emil budapesti kiküldött végzett szervező munkát, mintegy 200 főnyi hallgatóság között.¹⁴ A december 23-i füzesabonyi nagygyűlésen Magyar Gyula újságíró mondott beszédet. Az újjászervezettek egyik megyei bázisán Mezőtárkányban ugyancsak őt akarták felkérni beszéd tartására, ez azonban nem sikerült. A szervezők karácsonykor a nagymise idejére tervezték a népgyűlést, a főszolgabíró azonban nem engedélyezte, s csendőrökkel oszlatta szét a tömeget.¹⁵

A szociáldemokraták a földmunkástömegek megnyerésében látszólag nem értek el ilyen eredményeket. Kevesebb népgyűlést tartottak falvakban, és kisebb volt azok látogatottsága is. Az SZDP által irányított Földmunkások Országos Szövetsége azonban érdemben többet tett a földmunkások érdekeiért még akkor is, ha ezek a törekvések eredménytelenek voltak, vagy nem tartósak. A gyöngyösi szőlő- és földmunkások az 1905. augusztus 6-án megtartott gyűlésük után szervezkedni kezdtek, s a tél folyamán egy tíztagú bizottságot választottak követeléseik megfogalmazására. A 21 pontból álló „munkarendet” a szervezett földmunkások 1906. február 18-i gyűlése jóváhagyta, s elhatározta, hogy azt a városi rendőrfőkapitányhoz jóváhagyásra felterjeszti és március 12-től kötelezően érvénybe lépteti.¹⁶

Tekintettel arra, hogy a Heves megyei földmunkásoknak tudomásunk szerint ez az első kollektív szerződése, szükségesnek látjuk, hogy teljes szöveghűséggel közreadjuk.

„A gyöngyösi összes szőlő- és földmunkások 1907 március 1-jéig tartó munkarendje.

1. §. Március 1-től május 1-ig a munkaidő 12 órában állapíttatik meg, olykép, hogy a munka kezdetét veszi 6 órakor és tart este 6 óráig. Ebből fél óra reggelihez, 1 óra ebédhez és egy fél óra uzsonához engedélyezendő.

2. §. Május 1-től augusztus 15-ig a munkaidő 14 órában állapíttatik meg, olyformán, hogy a munka kezdetét veszi reggel 5 órakor és tart este 7 óráig. Ebből egy fél óra reggelihez, 1 óra ebédhez, fél óra uzsonához engedélyezendő.

3. §. Augusztus 15-től október 15-ig a munkaidő 12 órában állapíttatik meg, olykép, hogy a munka kezdetét veszi reggel 6 órakor és tart este 6 óráig. Ebből egy fél óra reggelihez 1 óra ebédhez, fél óra uzsonához engedélyezendő. Megjegyzendő, hogy a szüreti idény alatt a túlórás megengedhető és 50%-kal több fizetendő érte. — Az uzsonaidő mindig délután 4 órakor kezdődik.

4. §. Október 15-től egész 1907. év március hó 1-ig a munkaidő 9 órában állapíttatik meg, olykép, hogy a munka kezdetét veszi reggel 7 órakor és tart este 4 óráig. Ebből 1 óra ebédhez engedélyezendő. — A reggeli, ebéd és uzsonna idejéért a munkaadó nem fizet.

5. §. A munkabér óránként legkevesebb 24 fillérben és ettől feljebb állapíttatik meg. Ez azonban csakis 17 éves férfi munkások részére.

6. §. A munkaidő szabályzata, vagyis a munkaidő kezdete és félbehagyása a női és gyermekmunkásokra is kötelező.

7. §. Ha esetleg a munkát az idő viszontagsága megzavarná, vagy a munkát megállítaná, a munkás kötelezve van a munkaadó kívánságára 1 óráig várakozni, s ezért a munkaadó rendes órabért fizet.

8. §. A mely gazdának a várostól egy órai járásra vagy messzebb van a birtoka, hazajövet a járásban eltöltött 1 óráért fél óradíjat fizet a munkásnak.

9. §. A munkás felfogadása mindig egy órával előbb kezdődik és a munkás kötelezve van ekkorra a piactéren megjelenni, de előbb nem.

10. §. Minden évben előforduló húsvét és pünkösd előtti szombatján a munka délután 5 órakor félben hagyandó.

11. §. Vasár- és ünnepnap bérért dolgozni nem szabad.

12. §. Munkát szakmánya (akkord) vállalni tilos.

13. §. A munkaadó köteles a munkást az egész munkaidőn át munkával ellátni, kivéve ha az időjárás miatt a dolgozás lehetetlenné válik. Ily esetben egy negyedórai munka már fizetendő.

14. §. A munkaadó köteles gondoskodni arról, hogy a munka helyén tiszta edényben egészséges ivóvíz mindig elegendő mennyiségben készletben legyen. Ehhez tiszta mericske adandó. — Hideg időben az ivóvíz tűzön melegíthető edényben tartandó, ehhez a szükséges tüzelanyagot a munkaadó köteles szolgáltatni. Ezen 14. pontban foglaltak egészségügyi szempontból és a tüdővész elleni védekezés miatt érvényben maradnak a következő években is.

15. §. Ha a munkás munka közben megbetegedik, vagy véletlen szerencsétlenség éri az első orvosi segélyről a munkaadó, vagy annak megbízottja haladéktalanul gondoskodni köteles. Ha a munkás annyira rosszul van, hogy a hazaszállítás ki nem kerülhető, akkor a munkaadó köteles a helybeli munkást lakására, a vidéki munkást pedig a gyöngyösi kórházba szállítani. — Az ezekkel járó költségek a munkaadót terhelik. Betegszállításnál a mentőkocsi is használható.

16. §. A munkások kötelesek a munkaadó vagy annak megbízottja által tett s különösen az élet, testi épség és egészség biztosítására tett intézkedéseket betartani; a munkaadó vagy megbízottja irányában mindenkor tisztességes magatartást tanúsítani. A munkára vonatkozó rendelkezéseket pontosan, legjobb tehetségük szerint teljesíteni.

17. §. Munkások a munkába ittasan meg nem jelenhetnek. A munkásoknak mindenkor józan, példás és szerény magaviseletet kell tanúsítaniok, úgy a munkaadó, valamint a munkástársaikkal szemben, hogy ekként a maguk részére tiszteletet szerezzenek.

18. §. A munkaadó valamint megbízottja köteles a munkások által kijelölt bizalmi-munkást elismerni. A bizalmi-munkás a munkástársai és a munkaadó között felmerülendő vitás kérdéseket igyekszik békésen kiegyenlíteni.

19. §. Ezen munkarend alapján a munkaadó vagy megbízottja és a munkás között felmerülő surlódások és vitás kérdésekben a békés kiegyenlítést az összes gyöngyösi szőlő- és földművelőmunkások által megválasztott tizes munkarendvédő bizottsága kísérli meg. Ha a békés kiegyenlítés nem sikerül, a törvényes eljárás vehető igénybe.

20. §. A munkaidő és munkadíjrendszer a gyöngyösi munkásokkal együtt dolgozó vidéki munkásokra is kiterjed.

21. §. Ezen munkarend 1907. év március hó 1-ig érvényben marad a munkarendvédő bizottsággal együtt.

Kelt Gyöngyös, 1906. február 18.

Munkarendvédő bizottság:

Dr. Székely Ödön, Petes János, Kovács Ferenc, Juhász János, Nagyfejű Mihály, Benei József, Bognár Sándor, VERNYIK Bertalan, Gyuris Ferenc, Kovács József.”

A gyöngyösi szőlő- és földmunkásoknak ez a kollektív szerződés tervezete a korabeli ár- és bérvizonyok ismeretében meglehetősen reális volt, legfeljebb 20–25%-kal tért el a kialakult napszámbérektől. Munkaszervezés szempontjából új volt benne, a munka-kezdés és befejezés pontos meghatározása, a reggeli-, ebéd- és uzsonnaidő hangoztatása, a munkaterületre való kimenetel időbeszámítása. Tárgyalási alapnak mindenesetre el lehetett volna fogadni. A birtokosok azonban feltételezhetően nem is ezen döbrentek meg, hanem magán a kollektív fellépés tényén. Az, hogy az addig tetszés szerint kizsákmányolható földmunkás most feltételeket szabjon, bizalmi férfiak és munkarendvédő-bizottság kösse meg a munkaadók kezét, elképzelhetetlen volt.

Március 18-án a város szőlőbirtokosai megtárgyalták a tervezetet, azonban azon túlmenően, hogy nem értettek vele egyet és elvetették, semmilyen megoldási javaslatot nem terjesztettek elő. Ezek után a városi rendőrfőkapitány is semmisnek nyilvánította a szőlőmunkások munkarendjét.

Ilyen előzmények után feltételezhető, hogy a gyöngyösi földmunkások kollektív szerződése nem ment át a gyakorlatba. Mégis azt kell mondanunk, hogy összefogásuk nem volt hiábavaló. 1906-ban különösen a nyári munkáknál a napszámber kiemelkedően magas volt. A vizsgált években Heves megyében a férfi napszámberék élelmezés nélkül évnegyedenként a következőképpen alakultak:^{1 7}

Járás	I. negyedév			II. negyedév			III. negyedév			IV. negyedév		
	1904	1905	1906	1904	1905	1906	1904	1905	1906	1904	1905	1906
Egri	150	130	146	240	200	270	135	150	160	110	120	125
Gyöngyösi	160	160	195	220	270	410	160	215	200	200	120	155
Hatvani	120	130	150	210	210	260	120	150	200	100	110	140
Hevesi	100	110	130	215	230	255	120	150	160	80	100	120
Pétervásári	110	105	145	180	170	280	90	105	165	70	80	75
Tiszafüredi	120	100	120	160	240	240	130	160	120	80	100	100
Megyei átlag	127	122	147	204	220	286	113	155	167	93	112	11

Amint a táblázatból látható, a napszámberék a drágaság és a munkásmozgalom hatására 1904–1906 között megérezte emelkedtek, de a legnagyobb emelkedés sem haladja meg az 50%-ot, a gyöngyösi földmunkások napszámbére viszont 1906 nyarán

közel 90%-kal magasabb az 1904. évi szintnél. Ez a kiugróan magas 410 filléres nyári napszámber nyilván annak a következménye volt, hogy a gyöngyösi földmunkások a kollektív szerződés elutasítása ellenére 1906 nyarán még tartották magukat, de a birtokosok felülkerekedése és győzelme az őszi és téli napszámbéreken már érezteti hatását.

A Földmunkások Országos Szövetségének 1906-ban még egy jelentős akciója volt Heves megyében. November 4-én Hatvanban Schrantz Mátyás vasúti vendéglőjében a szociáldemokrata földmunkások kerületi értekezletet tartottak. Az értekezletnek három napirendje volt: 1. A munkabérvizonyok rendezése: a) aratási szerződések, b) cselédszerződések, c) napszámbérek. 2. Szervezkedés: a) gazdasági mozgalom, b) politikai mozgalom. 3. Sajtó.¹⁸

A gyűlést a központ hívta össze, a helyi vezetőkre csak a szervező munka hárult, s mind a kítűzött programból, mind a szervező munkából az látszik, hogy a mozgalom már túllépett a kezdeti szervezési nehézségeken. Az értekezleten 36 Heves megyei községből 360 küldött jelent meg, ami világosan mutatja, hogy a földmunkások tisztában voltak a gyűlés súlyával. Az országos szövetséget Csizmadia Sándor, Ferenczi Dezső és Ladányi Dezső képviselte.¹⁹

A munkarenddel és bérkérdésekkel kapcsolatban előterjesztett három javaslatról az 1906. évi alispáni jelentés részletesen beszámol. Bár a jelentés értékelő része tendenciózus, adatai feltételezhetően elfogadhatók. „A földmunkások munkabére nemre való tekintet nélkül a mezőgazdaság minden ágában, ellátás nélkül a következő: december, január és február hónapokban két korona, a napi munkaidő, az étkezési időt is beleszámítva, 10 óra, március, április és májusban 12 órás munkaidővel 3 korona, júniusban 14 órára 5 korona, júliusban 16 órára 7 korona, augusztusban 14 órára 5 korona, szeptember, október és novemberben 12 órai munkaidőre 3 korona mindenkor beszámítva a munkaidőbe az étkezési időt is.”

Az éves cselédek bére a tervezet szerint a következő: „A nős és családos cseléd munkások évi bére 360 korona készpénz, 8 mm búza, 5 mm árpa, 6 mm rozs és egy fél katasztrális hold föld használata, cselédlakás, mely álljon legalább egy szobából, konyhából és kamrából, 6 m tűzifa, egy fias disznó és egy tehén tartás. Ezért a cseléd ünnep és vásárnapokon csak a jószág körüli munkát tartozik végezni, de azt is úgy, hogy minden második vásárnapja szabad legyen. Künn a mezőn dolgozni, vagyis befogni reggel 6-kor kezd és este 6-kor kifog. A cseléd a majorban vagy a tanyán csak akkor köteles tartózkodni, amikor munkaideje van.”

Az aratási szerződéstervezet kimondja, hogy az aratók learatják és kérébe kötik a birtokos gabonáját, de semmilyen ingyenmunkával nem tartoznak. „A munkások munkába állásuk napján választanak maguk közül egy bizalmi férfit, aki érdekeiket védelmezi, s a munkaadóval, vagy annak megbízottjával a munkások nevében állandóan érintkezik. Az aratásért a birtokos a munkásoknak úgy az őszi, mint a tavaszi gabonából a tizedik részt adja, szalmával és polyvával együtt. Élelmezésre az aratók a birtokostól páronként és hetenként 30 liter búzát, 2 kg szalonnát, 1 liter kását, 1 liter babot, fél kg sót és naponként fél kg friss húst kapnak. Az aratókat friss vízzel és rendes tiszta lakóhellyel a birtokos látja el.”²⁰

Tagadhatatlan e követelések jogossága. A Hatvanban összegyűlt rongyos, nyomorgó, soha jól nem lakó 360 földmunkás is úgy érezte, amikor az előterjesztett három javaslatot „egyhangúan elfogadta, s elhatározta, hogy ezentúl ilyen feltételek mellett kötnek szerződéseket”.²¹ Az elfogadott határozatnak azonban sok realitása nem volt. A követelt napszámbérek kétszeresen, háromszorosan meghaladták az érvényben levőket, s az egyre jobban terjedő mezőgazdasági gépek és a munkanélküliség létminimumon tartotta a mezőgazdasági munkások életét.

Az agrármozgalmak hatására a Heves megyei Gazdasági Egyesület is készített egy tervezetet a cselédügy rendezésére. Ennek véleményezésére felkérték Mártonffy Lajos gyöngyösi járási főszolgabíró. Mártonffy 28 oldalas röpiratban fejtette ki véleményét, igen súlyosnak ítélve meg a magyarországi mezőgazdasági cselédek helyzetét, amelyen azonnal javítani kell. Mártonffy gondos számítást végzett és szerinte a cselédek évi átlag-jövedelme a következő:

lakás értéke (külön szoba, közös konyha)	60 K
készpénz	48 K
14 hl rozs	112 K
2,5 hl búza	32 K
6 hl árpa	40 K
tüzelő értéke	28 K
1 hold (1200 □) kukorica föld	30 K
sértéstartás	24 K
Összesen:	374 K

Ebből közterhet visel:

állami adó	3 K 20 f
országos betegápolási adó	– 16 f
községi és megyei adó	1 K 60 f
egyházi adó (párbér)	10 K
Összesen:	14 K 96 f

A szerző megállapítja, hogy számítása átlagos és a „cselédek nagyobb része van a feltüntetett összegben alul fizetve, mint felül”. A természetbeni juttatást is beszámítva tehát egy családost, gyermekes cseléd napi átlagban 14–16 órás munkával 1 koronát keres. Mártonffy nemcsak a problémákat látja meg, hanem nagyon ésszerű javaslatait a következőkben összegzi: 1. Az adóterheket a munkaadó viselje. 2. Orvosi és gyógyszerházi költségeket a munkaadó viselje, az uradalmi orvos hetenként rendeljen a cselédeknek. 3. Az évnegyedes bért ne negyedév végén fizessék. 4. Az évi minimális illetmény lakásértéken kívül 400 korona legyen.²²

Mártonffynak a cselédkérdésben elfoglalt álláspontja meglehetősen közel áll Csizmadiaék Hatvanban elfogadott koncepciójához. Természetesen a Heves megyei Gazdasági Egyesület nem tette magáévá Mártonffy elgondolását. Az egész röpirat csupán azt jelezte, hogy az uralkodó osztály egy fiatal tagja, aki munkakörénél fogva gyakran megfordult szegényebb néprétegek körében is, észrevette, hogy a mélyben is emberek vannak, akiket ugyancsak megilletne az emberi élet.

1905–1906-ban az ipari munkások szervezkedése nem ért el látványos eredményeket, de ha figyelembe vesszük, hogy az ipari munkások Egerben, Gyöngyösön, Hatvanban és a kőművesek Pásztón már szervezettek voltak, akkor ezen nem lehet meglepődni. Az ipari munkások szervezeteinél az volt a cél, hogy a még szervezetlen munkásokat is bevigyék a szakszervezetekbe, harcoljanak a keresztényszocialisták egységbontó törekvéseivel és egységesen lépjenek fel a munkaadókkal szemben. Új szervezetek általában csak úgy jöttek létre, hogy az alispán vagy a belügyminiszter valamilyen szabálytalanság miatt felfüggesztette a szervezetet, amely aztán egy-két hónap múlva új szervezatként ismét megalakult. Több adat arra utal, hogy a szakszervezetek nem vették túlságosan komolyan az ilyen feloszlásokat. Feloszlítás után alakult újjá Gyöngyösön az ácsok helyi csoportja 1906. március 4-én, melynek elnöke Závoda Ferenc, pénztárnoka Jung-

hancz Ferenc lett.²³ Április 1-én hasonló előzmények után alakult újjá Egerben is az ácsok szakcsoportja Nagy Sándor elnöklétével.²⁴ Egy évvel később az egri és gyöngyösi építőmunkások csoportja jutott hasonló helyzetbe.²⁵ Az egri csoport feloszlását a belügyminiszter azzal indokolta, hogy megalakulásukat semmilyen hatóságnak nem jelentették be. Az egri csoport akkor már 5 éves múltra tekintett vissza. A feloszlatásnál nyilván ez csak ürügy volt, mivel az előző években az építőmunkások erőteljes bérharcokat folytattak. Az egri csoport is pár hónapos kényszerszünet után július 21-én újjáalakult.²⁶

A szakszervezetek helyi csoportjai rendszeresen tartottak taggyűléseket és más értekezleteket. Nemcsak munkaviszonyaikat és bérhelyzetüket tárgyalták meg, hanem felvilágosító előadásokat is tartottak. A nagyobb szervezetek önálló helyiséggel, legalábbis egy bérelt szobával bírtak, ahol könyvtár, sakk, dominó, kártya állt a munkások rendelkezésére. Mindezt a tagok által befizetett heti tagdíjakból biztosították. A vas- és fémmunkások hatvani csoportja 1906. január 18-i évi közgyűlésén a vezetőség örömmel számolt be arról, hogy a helységben levő 65–70 vasmunkás közül 42 fő szervezett. Néhány cukorgyári dolgozó nem tartozott a szervezethez és a kismestereknél levő munkások. A közgyűlésen beszámoltak arról is, hogy az év folyamán könyvtárt állítottak fel és ismeretterjesztő előadásokat tartottak. Éves bevételük 666 korona 30 fillér volt.²⁷ A tagdíjárulék egy jelentős részét a helyi szervezetek központi alapra fizették be. A vas- és fémmunkások központi szövetségének 1905. évi kimutatása szerint a Heves megyei csoportok közül az egri 81 korona 84 fillért, a gyöngyösi 187 korona 51 fillért, a hatvani 555 korona 88 fillért fizetett be.²⁸ Mivel 1905-ben Egerben 40 körül volt a szervezett vasmunkások száma, a központi befizetés azt mutatja, hogy meglehetősen laza lehetett a szervezeti élet.

A munkásszervezetek közösen, az SZDP zászlaja alatt rendszeresen megünnepelték május 1-ét. Az egri munkások a Dobó téren gyülekezve a Szépasszony-völgybe vonultak, ahol a Petőfi mulatónál tartottak megemlékezést, majd majálist. A gyöngyösi szervezett munkások a Csathó-kertben ünnepeltek, a hatvani munkások a városház előtt.

Az 1906. évi májusi ünnepség keserűen emlékezetes volt az egri munkások számára. 1905 őszén az egri ácsok, 1906 elején az asztalosok és cipészek vívtak hosszú bérharcot. Az iparosok a helyi szociáldemokrata vezetőket okolták a munkásság elégedetlenségéért. A Katolikus Iparoskör követelésére a líceumi nyomda igazgatója elbocsátotta Vályi Istvánt és Neszvadba Gyulát.²⁹ Vályit még abban is meggátolták, hogy Egerben más nyomdában helyezkedjen el. Családjával együtt Kassára költözött.

1906 őszére a megyei párt- és szakszervezeti mozgalom már annyira megerősödött, hogy szeptember 8-ára Egerben az Aranyszőlő mulatóba megyei értekezletet hívtak össze.³⁰ A helyi lapok szerint az „értekezletre minden nagyobb község bejelentette részvételét”, tehát nem csupán az ipari munkásság sérelmei kerültek terítékre, hanem a földmunkások problémái is. Az előkészítő bizottság az értekezlet tárgysorozatát a következőkben állapította meg: 1. Jelentések: a) az egri pártszervezet jelentése; b) a küldöttek jelentése. 2. Megyei szervezkedés és pártadó. 3. Megyei agitáció és pártsajtó. 4. Megyei szervezet megalakítása. 5. Indítványok.³¹

Az értekezleten az egri szervezett munkások nagy számban vettek részt, rajtuk kívül pedig a megye 29 szervezetének 31 küldötte jelent meg. Az egri és vidéki küldöttek jelentéseinek meghallgatása után Elek Kálmán és Sváb Ferenc indítványára határozatot hoztak a megyei agitáció reformálására és a pártsajtó támogatására. Ezután Vitéz József küldött javaslatára megalakították a megyei agitáló bizottságot.³² Amint arra a meghívó tárgysorozata is utalt, itt történt meg hivatalosan a megyei pártszervezet megalakítása is. A rövid újsághírek nem tesznek említést a megválasztott pártvezetőségről, de a megyei titkár valószínűleg Dudás István lett.³³

1906-ban Heves megyében már 2000 körül lehetett a szociáldemokrata szervezethez tartozó ipari és mezőgazdasági dolgozók száma. Egerben a helyi szociáldemokrata titkárság kimutatása szerint 1906 végén 903 szervezett munkás volt. Az egyes foglalkozási ágak szerint: ács 25, cipész 38, élelmezézipari 45, famunkás 43, földmunkás 476, kőműves 158, nyomdász 22, szabó 20, szobafestő 31, vas- és fémmunkás 45. Volt ezenkívül 151 olyan párttag is, akik nem tartoztak szakszervezethez.³⁴ A csoportoknak a Jókai utcában közös helyiségük volt, melyet a megnövekedett létszám hatására éppen 1906 novemberében cseréltek fel a Dobó tér 2. szám alatti nagyobb bérleménnyel, ahol már gondnokot is alkalmaztak.³⁵

Gyöngyösön és Hatvanban nehezebb megállapítani a szervezett munkások számát. Az 1906. évi alispáni jelentés számszerű adatokat hoz ugyan, több meglevő szervezetet azonban nem említ meg, másoknál pedig a ténylegesnél alacsonyabb számot hoz. Eszerint Gyöngyösön a kőművesek szakszervezete 130 tagból állt, az ácsoké 30 tagból, az asztalosoké 45, a szabóké 41, a vas- és fémmunkásoké 28, a cipészek csoportja 50 főt számlált.³⁶ Nem szól azonban a jelentés a földmunkások szakszervezetéről (FOSZ), amelynek a tavaszi megmozdulás után feltétlenül több száz tagjának kellett lenni. A gyöngyösi munkásoknak ekkor még nem volt közös helyiségük, munkásotthonuk. Hatvanban az alispáni jelentés szerint a famunkások csoportja mindössze 2 főből állt, ami azért hihetetlen, mert előző évben igen erős szervezet volt, amely a vas- és fémmunkás szakszervezet létrehozásánál is bábkodott. Az építőmunkások csoportja 64 tagot, a vas- és fémmunkásoké 32 főt, a vasúti dolgozóké 156 főt számlált.³⁷ Minden csoportnak külön helyisége volt. Itt sem szól azonban a jelentés a földmunkásszervezetről, amely pedig az SZDP-hez tartozott és igen erős volt.

2. A munkásmozgalom politikai fejlődése

A megyei munkásmozgalom szervezeti megszilárdulása szükségszerűen magával hozta a politikai mozgalom megerősödését is. Az 1905-ös belpolitikai válság időszakában az MSZDP még nagyobb lendülettel vitte harcba tömegeit az általános választójog kivívása érdekében. Ebbe a harcba Heves megye szociáldemokrata szervezetei is bekapcsolódtak. A koalíció 1905. januári választási győzelmét követően előbb a győztes pártokat, majd a darabont kormányt támogatva számos választójogi nagygyűlést tartottak Heves megyében. 1905. február 2-án a hatvani munkásság a Kossuth téren tartott nagygyűlést, ahol több száz ember előtt a központi kiküldött a magyar munkásság helyzetéről és az általános választójogról beszélt.³⁸ Ugyancsak Hatvanban 1905. augusztus 20-án a városház előtti téren a szocialista nők tartottak nagygyűlést az általános választójogot követelve. A gyűlés a Marseilleise eléneklésével fejeződött be.³⁹ Ez év szeptember 3-án az egri párt-szervezet is nagygyűlést tartott a Kossuth téren, ahol Saly Endre szabómunkás, az MSZDP vezetőségi tagja beszélt az általános választójogról.⁴⁰

1905 őszén az MSZDP országosan megszervezett tömegdemonstrációkkal akarta a koalíciót a választójog elfogadására kényszeríteni. Az országos központ felhívására november 26-ára a Heves megyei szervezetek is választójogi nagygyűlést terveztek.⁴¹ A hatvani munkásgyűlést a főszolgabíró minden indoklás nélkül betiltotta.⁴² A gyöngyösi gyűlésről nem tudunk semmit, Egerben azonban a Kossuth téren több száz munkás előtt Garbai Sándor tartott beszédet.⁴³ Garbai ekkor még mindössze 26 éves, de már jelentős szerepet játszott a munkásmozgalomban, egyik alapítója és elnöke a Magyarországi Építőipari Munkások Országos Szervezetének.⁴⁴ Garbai beszéde nemcsak a helyi munkásság tetszését nyerte el, hanem elismeréssel nyilatkozott róla a helyi klerikális lap is. „Meglepő higgadsággal, s tárgyilagosan, nemegyszer hazafias szellemben beszélt, végül határozati javaslatot olvasott fel, melyet az egri szocialisták egyhangúan elfogadtak.”⁴⁵

1906 tavaszán a választójogi harc tovább folytatódott. Április 22-én a hatvani munkásság hallatta hangját. A városház téren mintegy 400 résztvevővel tartottak választójogi gyűlést.⁴⁶ Május 24-én Egerben több száz munkás előtt Pelczéder Ágoston az országos famunkás szervező bizottság elnöke beszélt az általános választójogért folyó küzdelemről.⁴⁷

Az 1905. január 26-i választás küzdelmeibe aktívan bekapcsolódott a szociáldemokrata párt. Január 13-án plakátok jelentek meg Gyöngyösön „Éljen Goldner Adolf a szociáldemokrata párt jelöltje” felirattal.⁴⁸ Ezekben az években valóban volt Gyöngyösön egy fiatal ügyvéd, aki közelebbi kapcsolatban állt a szociáldemokrata mozgalommal, de ez a jelölés nyilván helyi híveinek az akciója volt, amiről a központ semmit nem tudott és nélkülözött minden komolyságot.

Egerben viszont az SZDP valóban képviselőjelöltet indított Vanczák János személyében. Vanczák a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Szövetségének titkára volt, meglehetősen ismeretlen az egi munkások előtt.⁴⁹ A helyi klerikális lap felháborodott hangon tiltakozott a szociáldemokrata jelölt fellépése ellen, mint amely csak arra jó, hogy megbontsa a választások megszokott rendjét. Vanczák 1905. január 23-án a városháza udvarán tartotta meg programbeszédét nagy tömeg előtt.⁵⁰ A gyűlést Nyakó István nyitotta meg, majd Vanczák beszélt. Beszédét a Szederkényi-párti kortesek közbekiáltásokkal igyekeztek zavarni, de tettelegességgel fajuló rendzavarás nem történt. Vanczák beszéde után a helyi munkásság képviselőjében Elek Kálmán, Goldstein Mór és Koszorú István szóltak még és igyekeztek kiemelni Vanczák érdemeit.⁵¹ A január 26-i választáson a koalíciós zászlók alatt induló Szederkényi Nándor győzött, Vanczák mindössze 4 szavazatot kapott.⁵²

Ezen a választáson az Újjászervezett Szociáldemokrata Párt is indított képviselőjelöltet Heves megyében. A poroszlói választási kerületben a koalíciós programmal induló Malatinszky György jelölttel szemben Szász József kabai béresgazda lépett fel és január 22-én Átányon mondott programbeszédet.⁵³ Hiába hallgatta azonban nagy tömeg végig szocialista programját, ha szavazójoga nem volt. A választáson a koalíciós jelölt győzött, Szász József 28 szavazatot kapott.⁵⁴

Az udvar és a koalíció megegyezése után 1906. április 30-án újabb országgyűlési választásokat tartottak. Erre jelöltként az SZDP Gyöngyösön Csizmadia Sándort léptette fel. Csizmadia az MSZDP vezetőségi tagja volt, s egyik alapítója a Földmunkások Országos Szövetségének. A párt vezetői nyilván úgy számítottak, hogy Gyöngyösön, ahol 1906 elején erőteljes földmunkás-szervezkedés és mozgalom volt, komoly bázisa lesz Csizmadianak. A földmunkásoknak azonban szavazati joguk nem volt, a helyi klérus pedig éppen a földmunkásmozgalomban játszott szerepét használta ki ellene. Csizmadia szavazatot sem kapott és több jelölt közül Török Kálmán helyi plébánost juttatták mandátumhoz.⁵⁵

Az 1905–1906-os belpolitikai válság idején a szervezetek politikai fejlődését jól érzékelteti a munkás sajtó terjedése is. Az 1906. évről szóló alispáni jelentés részletesen felsorolja a megyébe járó szocialista sajtótermékeket. Bár ebben Eger, Gyöngyös és Hatvan adatai nem szerepelnek, mégis igen nagy az a példányszám, ami lényegében a parasztság körében közkézen forgott. A szociáldemokrata párt lapjai közül a Népszava 8 községbe 270 példányban, a Világ szabadság 8 községbe 239 példányban, a Világosság Csányba 50 példányban járt. Az Újjászervezett Szociáldemokrata Párt hivatalos lapját a Szabad Szót 13 községben 333 példányban, a Földmunkást pedig 3 községben 261 példányban rendelték meg.⁵⁶ Összességében ez 1153 szocialista lapot jelentett.

Egyes községekbe meglepően nagyszámú szocialista újság járt. Csányba 250 példány, Visznekre 150, Kerecsendre, Kömlőre 100 példány, Ecséden, Füzesabonyban, Kálban, Mezőtárkányban 20–50 között volt a példányszám. Az alispáni jelentésben fel-

sorolt községeket azonban nem vehetjük teljesnek, mert az egész pétervásári járás kimaradt és nem szerepelt benne Tiszanána sem, ahol pedig igen erős volt a földmunkásmozgalom. Mivel a városokra vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, de tudjuk, hogy Egerben 1906-ban 900 fölött volt a szervezett dolgozók száma, s Gyöngyösön és Hatvanban is több száz, úgy érezzük, nem járunk messze a valóságtól, hogy 1906-ban 2500 körül volt a megyébe járó szocialista lapok példányszáma.

A helyi munkásság politikai fejlettségét és határozottságát mutatja az orosz forradalomra való reagálásuk. A decemberi moszkvai felkelés után 1906. január 21-én a szociáldemokrata párt egri szervezetének gyűlésén az egybegyűlt munkásság határozatot fogadott el, amelyben kifejezi együttérzését Oroszország harcoló proletariátusával. „A gyűlés örömmel üdvözli az orosz forradalmi eseményeket, miáltal alapjaiban megrendült a minden bűnökkel telített abszolutisztikus kormányzat, és az eddig rémes állapotban senyedő orosz népnek megnyílt az út a szabadság és a kulturális fejlődés felé. A gyűlés a legmélyebb rokonszenvét fejezi ki mind ama harcosok iránt, akik Oroszországban a szabadságért küzdöttek, legfőképpen pedig ama férfiak és nők iránt, akik szociáldemokrata alapon állva együtt vívták a harcot, mert azoknak köszönhető elsősorban, hogy a különféle üldözések dacára is, évtizedes fáradhatatlan munka után az eredmény létrejött. A gyűlés kimondja, hogy a magyar proletariátus kötelességének tartja, hogy támogassa minden rendelkezésre álló eszközzel áldozatait annak a harcnak, melynek győzelme egy szersmind az ő győzelme is.”⁵⁷

3. A munkásság gazdasági harcai

a) Az ipari munkások bérmozgalma 1905-ben

A földmunkások nagyarányú szervezkedése mellett 1905-ben elenyésző a gazdasági követelésért folytatott küzdelem. Maga az alispán azt állapítja meg, hogy „egyes helyeken a birtokokon a munkásoknak az aratási munka alatti sztrájkba lépése is előfordult, de mindezen esetek enyhébb lefolyásúak voltak és komolyabb hatósági beavatkozásra nem volt szükség”.⁵⁸ Igaz ugyan, hogy a napszámbérek az előző évhez viszonyítva megyei átlagban 20–40 fillérrel (15–20%) emelkedtek, de a megélhetési költségek emelkedése ennél nagyobb arányú volt, s ez nem indokolja különösebben a munkások beletörődését. A kisebb mértékű bérharc inkább azzal magyarázható, hogy a nagyobb szervező munka mind az újjászervezettek, mind a szociáldemokraták részéről ekkor indult meg, s ez a földmunkásokat olyan hitben is ringatta, hogy követeléseiket esetleg törvényes úton is érvényesíthetik.

Az ipari munkások bérmozgalma viszont nagy erővel robbant ki már az év elején. Különösen az építőipari dolgozók vívtak nagy bérharcokat ebben az évben. A sort az akkor Heves megyéhez tartozó Pásztó kőművesei nyitották meg 1905. február elején. 38 kőműves és ács óránként 10 filléres béremelést követelt a munkaadóktól. Mivel az egyeztető tárgyalások nem vezettek eredményre, kimondták a sztrájkot, amely 40 napig tartott.⁵⁹ A sztrájk béremeléssel fejeződött be.

Alig ért véget a pásztói sztrájk, amikor március közepén kitört a gyöngyösi építőmunkások nagyarányú bérmozgalma. A munkások minimálisan 4 fillér órabéremelést és a munkaidő félórás csökkentését követelték. Az egyeztető tárgyalások nem vezettek eredményre, így a munkások beszüntették a munkát. A bérharcban hivatalos megállapítás szerint 250 dolgozó vett részt, a korabeli helyi lapok azonban 3–400 emberről írtak.⁶⁰

A munkások egységesen léptek fel, de egységesek voltak a vállalkozók is. A kisebb mesterek szerettek volna egyezkedni munkásaikkal, a nagyobb tőkések azonban ezt megakadályozták. A nagyobb tőkével rendelkező vállalkozók ki akarták zární a munkából a dolgozókat, s bár ezt nem közölték velük, elhatározták, hogy Morvaországból hozatnak sztrájktrő kőműveseket.

Március 27-én este az így toborzott 150 morva munkás megérkezett a gyöngyösi állomásra. Itt mintegy 300 gyöngyösi kőműves és ács várta őket és összeverekedtek. A verekedés hatására Gájer és Wirth vállalkozók, akik a sztrájktrők fő szervezői voltak, a tömeg közé lőttek.⁶¹ Az egyik lővés Nagy Ferenc kőműves munkást súlyosan megsebesítette. A verekedésnek a rendőrség és csendőrség beavatkozása vetett véget.

A morva munkások a vállalkozók minden ígérete ellenére sem álltak munkába, hanem visszautaztak. Másnap nagy ijedelem volt a városban, a polgármester katonai karhatalom kirendelését kérte, amely március 29-én meg is érkezett.⁶² Március 28-án este azonban a tüntető munkások végigjárták a várost, több vagyonos vállalkozó ablakát beverték.⁶³ Március 30-án a csendőrség és katonaság a sztrájkot elfojtotta, de részleges eredményt értek el.⁶⁴ A sztrájk alatti zavargásban való részvételért a rendőrség 23 munkást letartóztatott és közülük 10 személy ellen bünvádi eljárást indítottak.⁶⁵

Április közepén Egerben a főispáni palota építésénél dolgozó kőművesek léptek sztrájkba, s csatlakoztak hozzájuk a palafedő munkások is.⁶⁶ Nem tudjuk, milyen eredményt értek el, mert a mozgalom további sorsáról nincs tudósítás. Az építőmunkásoknak ebben az évben Hatvanban is több megmozdulásuk volt. Április utolsó napjaiban abba hagyták a munkát a cukorgyári kőműves segédmunkások és óránként 2 fillér béremelést kértek.⁶⁷ Pár nap alatt részleges eredménnyel mozgalmuk véget ért.⁶⁸ Június 5-én a városi kőműves mesterek munkásai léptek sztrájkba kisebb követeléssel, de másnap már megegyezés jött létre.⁶⁹ Ugyancsak kisebb megmozdulás volt Ring József hatvani építésznél. A vállalkozó egy munkást elbocsátott, emiatt a dolgozók beszüntették a munkát, de miután a felmondást hatálytalanították, a sztrájk megszűnt.⁷⁰

Nagyobb arányú, de nem eléggé meggondolt sztrájk bontakozott ki a hatvani cukorgyár szakipari munkásai (gépészek, lakatosok) között 1905 nyarán. A munkások megtudták, hogy Suszták János, a betegpénztár cukorgyári vezetője az igazgatóság besúgója, egy másik dolgozó pedig vasárnap is bejár dolgozni, s ezzel a munkások egységes fellépését veszélyezteti.⁷¹ A munkások a gyár igazgatóságától a két személy elbocsátását követelték, majd mikor az erre nem volt hajlandó, július 4-én letették a munkát.⁷² Déli 12 órakor mintegy 300 munkás kivonult a gyárból kijelentve, hogy nem hajlandók addig dolgozni, míg Susztákot a gyárból el nem távolítják.

A Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége nem értett egyet a hatvani akcióval. 1905 márciusában csak hosszas tárgyalás után és központi segítséggel tudták megalkotni és elfogadtatni az első kollektív szerződést, amely 1906 tavaszáig volt érvényben. Attól tartottak, hogy a cukorgyári vezetők most ezt az alkalmat felhasználva, a kollektív szerződés felrúgásával és komolytalansággal vádolják a szövetséget. Ezzel magyarázható, hogy lóhalálában maga Teszársz Károly, a szövetség elnöke sietett Hatvanba, s már július 6-án létre is hozta a megegyezést, vagy ahogy a szaklap írja: „személyesen tisztázta az ügyet, s így július 7-én a munkát felvették”.⁷³

A megyében dolgozó ácsmunkások is több bérharcot vívtak 1905-ben. Február közepén Gyöngyösön sztrájkba léptek Csonka és Csépes ácsmesterek munkásai és várható volt, hogy az összes ácsmunkás követi példájukat.⁷⁴ Júliusban Hatvanban Telek András ácsmesternél szüntették meg a munkát, mert nem tartotta be a kollektív szerződést.⁷⁵ A leghosszabb és legjelentősebb bérmozgalom azonban Egerben zajlott le. Itt nem volt kollektív szerződés, s a munkások 1905 nyarán léptek fel magasabb munkabérvköve-

léssel. A vállalkozók elbocsátották őket, s így július elején kitört a sztrájk.⁷⁶ Az országos szövetség támogatta az egri mozgalmat, az Ácsok Szaklapja szinte minden számában hírt közöl harcukról és szolidaritásra hív fel. „Az ácssegédek bérharca változatlanul folyik. Szervezett munkások kerüljék Eger, de különösen Wind István építész munkáit, aki azzal fenyegetőzött, hogy vidékről hozat sztrájkőröket.”⁷⁷ Nem tudjuk, az egri ácsok meddig tudtak kitartani, és győztek-e, mert a szaklap augusztus 19-én még mindig azt írja, hogy „az egri ácsok bérharcban állnak”. Az alispáni jelentés szerint az egri ácsok bérharca hosszú küzdelem után eredménytelenül végződött.⁷⁸

b) A hevesi zendülés 1906 tavaszán

A hevesi és környékbeli földmunkások nagyarányú mozgalma, mely napokon át félelemben tartotta a birtokosokat, az Országos Munkásvédő Szövetség szervezésében játszódott le. Az előkészületek tulajdonképpen már a tél folyamán megkezdődtek, s várható volt a munkásság határozott fellépése. A szövetség 1905 végén kapott engedélyt helyi, vidéki fiókok létesítésére, s nagyszámú röplap, sajtó és személyes agitáció útján nagyarányú szervezkedés folyt. Az alispán már tél derekán felhívta a járási közigazgatási vezetőket, hogy kísérjék figyelemmel a földmunkások szervezkedését és gátoljanak meg mindent, ami „akár a gazdasági viszonyok, akár a közbiztonság tekintetében veszedelmesnek mutatkozik”.⁷⁹ Ugyanakkor azt is javasolta az alispán, hogy igyekezzenek békés megegyezést létrehozni a munkások és munkaadók között.

Az alispán aggodalma nem is volt alaptalan. Még ki sem tavaszodott, mikor február végén a Károlyi uradalomban és Paizs Gyula hevesi gazdaságában cselédsztrájk tört ki. Ezt a gyöngyösi járás több uradalmában hasonló követte, más uradalmakban pedig a cselédek bejelentették, hogy április 1-én abbahagyják a munkát. Engedményekkel és enyhe erőszakkal ezeket a mozgalmakat még lecsendesítették.⁸⁰ A munkásvédő szövetség hevesi fiókja viszont már a februári sztrájk idején egységes fellépésre buzdította a munkásokat. Már ekkor megállapodtak, hogy idegen határban munkát vállalni, s az általuk megállapított feltételektől eltérni nem fognak. Ugyanakkor azt is kimondották, hogy addig, míg közülük valaki munka nélkül lesz, más munkást nem engednek a hevesi határba. Hogy ennek az elhatározásnak érvényt is akartak szerezni, mi sem mutatja jobban, mint az a névtelen fenyegető levél, melyet Hevesről a mezőkövesdi bíróhoz küldtek, mikor megtudták, hogy onnan 100 summás szerződött Paizs Gyula gazdaságába. A levélben „annak kidoboltatását kérik, hogy aki idegen munkás Heves határába beteszi a lábát, agyon fogják ütni”.⁸¹

A hevesi mezőgazdasági munkásság tél végi szervezkedése és sztrájkmozgalmai arra kényszerítették a birtokosokat, hogy munkásaik számára némi engedményt tegyenek. Mivel az alispáni körrendelet is ezt javasolta, a hevesi főszolgabíró a járás jelentősebb gazdáit március 6-ra értekezletre hívta össze a hevesi község háza nagytermébe. A gazdaggyűlésen az alispán is megjelent. Mivel a feszült hangulatban zavargástól lehetett tartani, az alispán 14 főből álló csendőrség kirendelését kérte. A csendőrök többsége azonban a megye más vidékein folyó cselédsztrájkok elfojtásával volt lekötve, így Hevesre mindössze 9 csendőrt tudtak vezényelni.⁸²

A munkásvédő szövetség helyi vezetői nem hivatalosan értesültek a gazdaggyűlésről, s javaslataikat és követeléseiket írásba foglalva átadták a nagybirtokosok és bérlők képviselőinek. A küldötteket pedig nyomon követte Heves és környéke szegényeinek hatalmas áradata, mely körbefonta a község házát és egyre fenyegetőbb lett. Nemcsak a hevesi

tanyavilág, hanem Átány, Boconád, Kömlő és Tarnaméra földmunkásai is tömegesen tódultak Hevesre, hogy nagyobb nyomatékot adjanak követelésüknek.⁸³ Az alispáni beszámoló azt írja, „ámbar a gazdák igen nagy méltányosságot tanúsítottak, s a feltételeket minden jogos igényt kielégítőleg szabták meg, — eredményre nem vezetett, mert a fiókcsoport tagjai tudomást szerezve a gazdagylésről, a községháza elé gyűjtötték a felbujtott népet, s hangosan követelték túlzott, majdnem 100% emelkedést mutató kívánalmaik teljesítését, sőt egyre fenyegetőbb magatartást tanúsítottak, annyira, hogy a tanácskozási hely megtámadását csak erélyes és higgadt fellépésem útján lehetett elkerülni.”⁸⁴

A földmunkások a földbirtokosok elé terjesztett javaslatban 8 hónapon át 2 korona, a legnehezebb és leghosszabb négy nyári hónapra pedig 4 korona napszámért követeltek, az aratásnál pedig nyolcadrészt az addigi 12-ed és 120 fillér napszám helyett. A birtokosok és bérlők ezt nem fogadták el, hanem a napszámért nyolc hónapra 1 korona 60 fillérben, négy hónapra 2 korona 25 fillérben kívánták meghatározni, az aratóknál pedig tizedrészt ajánlottak.⁸⁵ A munkások egy része hajlandó lett volna a gazdák feltételeit elfogadni, a többség azonban nem, majd újabb tanácskozás után nyolc hónapra 1 korona 60 fillért, négy hónapra 3 korona napszámért követeltek.⁸⁶ A gazdák értekezlete azonban ezt a mérsékeltbb javaslatot is elutasította, s kitartott eredeti állásfoglalása mellett.

Mivel a tömeg elégedetlensége és zúgolódása egyre jobban növekedett, az alispán gyorsan befejezte az értekezletet. A csendőrök meg sem kísérelték feloszlítani a csoportosulást, csupán a birtokosok hazakísérésére vállalkoztak. Az elégedetlen munkástömeg pedig tüntetve vonult végig a község utcáin, bevették a községháza, a kaszinó, a nagyobb birtokosok ablakait és követelték a magasabb bér elfogadását.⁸⁷

Másnap végigjárták a környező falvakat, uradalmakat, s a még dolgozó munkásokat csatlakozásra szólították fel. „Délre már nem volt a határban egyetlen munkás sem. S mindez oly ügyesen történt, hogy sem tettenérni, sem ellenük vallomást szerezni senkitől sem lehetett” — írja az alispáni jelentés. A mozgalom rohamosan terjedt tovább, s még ezen a napon megszűnt a munka Erdőtelek, Tarnaméra, Kömlő, Tarnazsadány, Boconád, Pély, Kisköre gazdaságaiban. Március 8-án már a gyöngyösi járásban is fellángoltak a sztrájkmozgalmak. Előbb Ludason, majd Adácson, Visontán, Vámosgyörkön, Atkárón léptek sztrájkba a gazdasági cselédek. A mozgalom elfojtására az alispán március 8-án két század katonát küldött Hevesre.⁸⁸ Katonai segédlettel a megerősített csendőrség letörte a sztrájkot, elfojtotta a mozgalmat és megkezdte a mozgalom vezetőinek letartóztatását és megbüntetését. A letartóztatottak közül a főszolgabíró 65 személyt tetemes pénzbüntetésre és 10–10 napi elzárásra ítélte.⁸⁹ A legexponáltabb vezetőket azonban úgy látszik nem merték a helyi börtönben elhelyezni, mert 18 személyt, akiket 15–15 napi elzárással és személyenként 100 korona bírsággal sújtottak, bezállítottak Egerbe.⁹⁰

Az így elfojtott, lefejezett mozgalmat már nem volt nehéz a birtokosok feltételeinek az elfogadására kényszeríteni. Végso soron ellenük lépett fel az Újjászervezett Szociáldemokrata Párt is. Március 16-án a pártközpont képviselőjében megjelent Hevesen Magyar Gyula hírlapíró, aki meggyőzte a munkásokat, hogy a birtokosok által javasolt bérek nagyon méltányosak és harcukkal nagy haladást értek el.⁹¹ Az ezek után megkötött megállapodás értelmében a napszámér márciusban 120, áprilisban 140, májusban 160, júniusban 180, július–augusztusban 260, szeptemberben 160, október–novemberben 120, december–január–február hónapokban pedig 100 fillér lett. A cselédek pénzbeli juttatása 20 korona és egy tehéntartást engedélyeztek, az aratásnál 10-ed lett az aratórész és a mellékmunkákat elhagyták.⁹² A napszámánál ez éves viszonylatban 150 fillér napszámér átlagot jelentett, ami alig haladta meg a korábbi évek átlagát.

A hevesi megmozdulás és elfojtása csupán előjátékát jelentették az egész évre jellemző földmunkásmozgalomnak. A birtokosok, különösen az aratási időszakra igyekeztek felkészülni, hiszen erre az időre volt várható a legnagyobb megmozdulás és az aratás volt az, ahol a munka gyors befejezése különösen érdekében állt a tulajdonosoknak. A Heves megyei Gazdasági Egylet kezdeményezésére 1906 telén aratógép-szövetkezet alakult, melybe a gazdák holdanként 1 korona, biztosítás címén befizetett összeggel beléphettek. Ezen a pénzen 100 db Dering-féle aratógépet vásároltak, melyet a megye három pontján helyeztek el bevetésre készen.⁹³ Megtervezték, hogy aratósztrájk esetén melyik bázisról biztosítják a birtokosok szükségletét.

Június elején az aratógépek már a kijelölt helyeken voltak, s ettől kezdve a megye birtokosai szinte izgatottan várták az első sztrájk kitörését.⁹⁴ Ez nem pusztán feltételezés, ugyanis az első aratósztrájkról és az aratógépek bevetéséről minden helyi lap tudósított, július elején pedig az alispán is részletesen foglalkozott vele a közigazgatási bizottság ülésén. Az első aratósztrájk Winterberg Gyula horti gazdaságában tört ki, ahol 100 pár arató abbahagyta az aratást és az aratórészt mellé naponta 1 korona munkabért követeltek. A földbirtokos csendőri fedezettel azonnal kihozatta Hatvanból az aratógépeket, de még munkába sem kellett őket állítani, amikor a munkások már maguk ajánlották fel a munka folytatását.⁹⁵ Közvetlen ezután Adácson (Olgamajorban), Gyöngyöshalászon és Karácsondon került sor aratósztrájkra, amelyek azonban az aratógépek megjelenése után megszűntek. A megyei közigazgatási bizottság július 6-i ülésén maga az alispán is így értékeli az aratógépek munkába állítását: „Nagy befolyással voltak a munkások elhatározására az aratógépek is, melyeket midőn az érdekelt birtokosok bevezettek a learatandó táblákra, a felizgatott munkások ellenállása megtört.”⁹⁶

Az említetteken kívül aratósztrájk volt még 1906 nyarán Füzesabonyban, Vámosgyörkön, Visznen, Átányban és Dormándon is. Ezek közül csak az átányi és dormándi aratók értek el némi eredményt, a többit hatósági erőszakkal szüntették meg.

Ebben az évben a megye mintegy 30 uradalmában napszámos- és cselédsztrájk is volt.⁹⁷ Az aratómunkások mozgalmával ellentétben a napszámos- és cselédkövetelések az esetek többségében legalábbis részleges eredménnyel végződtek, s hatósági közvetítésre is alig került sor. Sikerrel járt a bérmozgalom Egerbaktán, Demjénden, Feldebrőn, Füzesabonyban, Kálban, Verpeléten, Ludason, Átányon, Boconádon, Erdőtelken, Kiskőrén, Kömlőn, Pélyen, Tarnaórsőn, Tarnasárányban, Sirokban, Recsken, Poroszlón. Csányon a Grünwald testvérek gazdaságában 250 napszámos kétnapi sztrájk után béremelésben részesült, ugyancsak Csányon viszont Halász Aladár felmondott 42 cselédjének, mert éves bérük felemelését kérték.⁹⁸

1906-ban az ipari munkások is számos esetben nyúltak a munkabeszüntetés fegyveréhez. Ezek részben bérharc jellegűek voltak, részben a szakszervezeti jogok elismertetéséért folytak. A sztrájkok sorát az egri asztalos munkások kezdték meg február 19-én. A sztrájk célja béremelés és a munkaidő megrövidítése volt. A mozgalomhoz nyolc műhelyből 50 munkás csatlakozott, volt azonban kisebb műhelyekben néhány sztrájktörő is.⁹⁹ A sztrájkolók a Dobó vendéglőben ütték fel a sztrájktanyát, s innen járták végig az üzemeket, hogy a sztrájk megtartását ellenőrizzék. Február 20-án délután a sztrájkolók dolgozó munkásokat találtak a Kardos-féle és März-féle műhelyekben. Verekedés tört ki a sztrájkolók és sztrájktörők között, amelybe később a tulajdonosok és a rendőrök is bekapcsolódtak. A März-féle műhelyben egy lövés is eldördült, mely Bikkfalvi János

sztrájkoló munkást megsebesítette.¹⁰⁰ Bikkfalvinak a sebe később elgennyesedett és május 11-én meghalt.¹⁰¹ A sztrájk március 12-én a munkások teljes győzelmével ért véget.

Alig múlt el az asztalossztrájk, amikor április 1-én mozgolódni kezdtek az egri építőmunkások. 40 fillér minimális órabért és munkaidő-csökkentést követeltek. A lényeg azonban a szakszervezeti jogok elismertetése volt. A következőket követelték: 1. ha segédre van szükség, akkor a mester azt köteles a Magyarországi Építőmunkások Szövetségének helyi csoportjától kérni. Máshonnan jött munkás csak akkor dolgozhat, ha belép a szervezetbe. 2. Tíz munkás után csak egy tanuló tartható. 3. A bizalmi férfit ismerjék el.¹⁰² A kőművesmesterek a munkások követeléseit nem fogadták el. Bérkérdésben a munkaadók 36 fillértől 50 fillérig menő órabért javasoltak, a szakszervezeti jogokat azonban elvetették.

Miután több tárgyaláson megegyezés nem jött létre, a mesterek elhatározták a sztrájkoló 110 munkás kizárását. Közjegyző előtt kötelezték magukat, hogy a munkások követelésének nem engednek és a kizárt munkásokat három évig nem alkalmazzák.¹⁰³ Április 28-án azonban hatósági közbenjárással már megindultak az egyeztető tárgyalások és május 10-én lényegében a tőkések győzelmével véget ért a sztrájk. A megegyezésről hírt adó helyi lap így ír: „3 évre kötelezően egy közös munkarendben állapodtak meg. Nem törődnek vele, hogy szociáldemokrata-e a munkás, vagy keresztényszocialista, vagy szervezetlen. A bizalmi férfi rendszert elvetették.”¹⁰⁴ Nincs adatunk arról, hogy béremelést sikerült-e elérni és arról sem, hogy a szakszervezeti központ anyagilag támogatta-e, de a sztrájkoló munkások bérvessztesége több mint 5700 korona volt.¹⁰⁵

1906-ban Egerben sztrájkoltak még a cipészek, ácsok és az igazságügyi palota építésénél dolgozó napszámosok. Az ácsok június 18-án 40 filléres minimális órabér eléréseért mentek harcba, s egy hét alatt eredményt értek el.¹⁰⁶ Az igazságügyi palotánál dolgozó napszámosok október 29-én léptek sztrájkba a munkaidőnek 10 óráról 8 és fél órára való rövidítése céljából. Ebben a mozgalomban 31 munkás vett részt és egy nap múlva eredménnyel járt.¹⁰⁷

A gyöngyösi kőművesek és ácsok is eredményes harcokat folytattak ebben az évben. Február végén a kőművesek szálltak síkra a minimálisan 40 fillér órabér eléréseért és 12 napi sztrájk után teljesítették követelésüket.¹⁰⁸ Ez év nyarán még egy kisebb sztrájk volt a gyöngyösi kőműveseknél. Július 27-én a Takaré- és Hitelszövetkezet építésén dolgozó munkások és munkavezetők között ellentét alakult ki, s a művezető eltávolítását követelve, a munkások letették a munkát.¹⁰⁹ A gyöngyösi ácsok béremelést követelve, május második felében léptek sztrájkba, mire a munkaadók kizárták őket. Három heti kitartás után győztek. Az új szerződést két évre kötötték meg úgy, hogy a minimális órabér 1906-ban 40, 1907-ben 43 fillér lehet.¹¹⁰

Volt még néhány kisebb, de sikere és eredménye miatt mégis említésre méltó mozgalom. 1906 június elején a gyöngyösi bádigosok fél napi tárgyalás után új munkarendet vívtak ki. A munkaidő napi 10 óra, a minimális órabér átlagban 28 fillér, az idősebbeknek 40 fillér lett.¹¹¹ Október elején a hatvani cukorgyár munkásai elégedetlenkedtek. Az igazgatóság már a sztrájk kitörése előtt tárgyalásokat kezdett a munkásvezetőkkel és októberre 20%-kal, a többi hónapra 10%-kal felemelte a béreket.¹¹²

* * *

Összességében megállapíthatjuk, hogy 1905–1906-ban a Heves megyei munkásság szervezeti és politikai megerősödése jelentősen előrehaladt. Nemcsak a szakmai szervezetek szilárdultak meg, hanem sor kerülhetett a megyei pártszervezet kiépítésének megkezdésére is. A korábbi évek eredményeire építve sor kerülhetett több szakmában a kol-

lektív szerződések elfogadtatására, munkaidő-csökkentésre, a bérek emelésére. Jelentős volt különösen 1906-ban a földmunkás szervezetek gyors kiépülése és a bérharcba való aktív bekapcsolódása. Mindez olyan alap volt, amelyre a következő évek harcaiban támaszkodni lehetett.

JEGYZETEK

- [1] Erényi Tibor: A forradalom és a reform kérdése Ausztria–Magyarország munkásmozgalmában a századfordulón. Szocializmus a századelőn című kötet. Bp., 1979. 194. 1.
- [2] A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Bp., 1966. I. köt. 65. 1.
- [3] Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. (a továbbiakban: MMTVD) III. köt. Bp., 1955. 410. 1.
- [4] Heves vármegye alispánjának jelentése az 1905. évről. Eger, 1906. 63. 1. (A továbbiakban: Alisp. jel.)
- [5] Uo.
- [6] Egri Újság 1905. augusztus 16.; Gyöngyösi Újság 1905. augusztus 13.
- [7] Alisp. jel. 1906-ról. 66. 1.
- [8] Alisp. jel. 1906-ról. 67. 1.
- [9] Alisp. jel. 1906-ról. 68. 1.
- [10] Hatvan és Vidéke 1906. szeptember 9.
- [11] Hevesvármegyei Hírlap 1906. november 18.
- [12] Alisp. jel. 1906-ról. 69. 1.
- [13] Hatvan és Vidéke 1906. szeptember 9.
- [14] Hevesvármegyei Hírlap 1906. november 15.
- [15] Hevesvármegyei Hírlap 1907. január 3.
- [16] Gyöngyösi Újság 1906. március 25.
- [17] Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon. A m. kir. földművelésügyi minisztérium éves kiadványai, a megfelelő évekről.
- [18] Hatvan és Vidéke 1906. október 21.,
- [19] Hatvan és Vidéke 1906. november 11.; Hevesvármegyei Hírlap 1906. november 18.
- [20] Alisp. jel. 1906-ról 77–78. 1.
- [21] Hevesvármegyei Hírlap 1906. november 18.
- [22] Gyöngyösi Újság 1906. november 25.
- [23] Ácsok Szaklapja 1906. március 24.
- [24] Ácsok Szaklapja 1906. április 28.
- [25] Egri Híradó 1907. március 12.
- [26] Építőmunkás 1907. augusztus 1.
- [27] Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1906. február 8.
- [28] Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1906. január 18.
- [29] Kolacskovszky Lajos: A Heves megyei munkásmozgalom kezdőkora. Kolacskovszky Lajos válogatott munkásmozgalom-történeti írásai. Eger, 1979. 25. 1.
- [30] Hevesvármegyei Hírlap 1906. szeptember 2.; Egri Újság 1906. szeptember 5.; Gyöngyösi Lapok 1906. szeptember 6.
- [31] Egri Újság 1906. szeptember 5.
- [32] Egri Újság 1906. szeptember 12. Szociáldemokrata pártértekezlet. A Hevesvármegyei Hírlap 1906. szeptember 13-i számában tévesen szeptember 9. szerepel az értekezlet dátumaként.
- [33] Egyesüljünk. 1908. május 3.
- [34] Egri Újság 1907. február 20.; Hevesvármegyei Hírlap 1907. február 24.
- [35] Kolacskovszky i. m. 26. 1.
- [36] Alisp. jel. 1906-ról. 68. 1.
- [37] Uo.
- [38] Hatvan és Vidéke 1905. február 5.
- [39] Hatvan és Vidéke 1905. augusztus 27.; Egri Újság 1905. augusztus 30.
- [40] Egri Újság 1905. szeptember 6.
- [41] Gyöngyösi Újság 1905. november 12.
- [42] Hevesvármegyei Hírlap 1905. november 30.
- [43] Hevesvármegyei Hírlap 1905. november 30.
- [44] Munkásmozgalom-történeti Lexikon. Bp., 1972. 173. 1.

- [45] Hevesvármegyei Hírlap 1905. november 30.
- [46] Hatvan és Vidéke 1906. április 29.
- [47] Egri Újság 1906. május 30.
- [48] Gyöngyösi Újság 1905. január 22.
- [49] Hevesvármegyei Hírlap 1905. január 19.
- [50] Hevesvármegyei Hírlap 1905. január 22.
- [51] Hevesvármegyei Hírlap 1905. január 26.
- [52] Hevesvármegyei Hírlap 1905. január 29.
- [53] Hevesvármegyei Hírlap 1905. január 22.
- [54] Hevesvármegyei Hírlap 1905. január 29.
- [55] Gyöngyösi Újság 1906. május 6.
- [56] Alisp. jel. 1906-ról. 70. 1.
- [57] Népszava 1906. január 24.; MMTVD III. köt. 408. 1.
- [58] Alisp. jel. 1905-ről. 90. 1.
- [59] Alisp. jel. 1905-ről. 170. 1.
- [60] Alisp. jel. 1905-ről 170. 1.; Hevesvármegyei Hírlap 1905. március 30.; Gyöngyösi Újság 1905. április 2.
- [61] Hevesvármegyei Hírlap 1905. március 30.
- [62] Uo.
- [63] Gyöngyösi Újság 1905. április 2.
- [64] Gyöngyösi Újság 1905. április 2.: a Hevesvármegyei Hírlap 1905. április 2-i számának tudósítása szerint: „kölcsonös engedménnyel megegyezés jött létre.” Az alispáni jelentés szerint: „március 30-án kívánalmaikat elérték”.
- [65] Alisp. jel. 1905-ről. 170. 1.
- [66] Hevesvármegyei Hírlap 1905. április 23.
- [67] Hatvan és Vidéke 1905. április 30.
- [68] Hatvan és Vidéke 1905. május 7.
- [69] Hatvan és Vidéke 1905. június 11.
- [70] Hevesvármegyei Hírlap 1905. augusztus 17.
- [71] Hatvan és Vidéke 1905. július 6.
- [72] Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1905. július 20.
- [73] Uo.
- [74] Ácsok Szaklapja 1905. február 25.
- [75] Ácsok Szaklapja 1905. július 22.
- [76] Ácsok Szaklapja 1905. július 13.
- [77] Ácsok Szaklapja 1905. augusztus 5.
- [78] Alisp. jel. 1905-ről. 170. 1.
- [79] Alisp. jel. 1906-ról. 72. 1.
- [80] Alisp. jel. 1906-ról. 71. 1.
- [81] Uo.
- [82] Alisp. jel. 1906-ról. 73. 1.
- [83] Egri Újság 1906. március 14.
- [84] Alisp. jel. 1906-ról. 73. 1.
- [85] Egri Újság 1906. március 14.
- [86] Hevesvármegyei Hírlap 1906. március 15.
- [87] Egri Újság 1906. március 14.
- [88] Egri Híradó 1906. március 13.
- [89] Alisp. jel. 1906-ról. 74. 1.
- [90] Hevesvármegyei Hírlap 1906. március 15.
- [91] Alisp. jel. 1906-ról. 74. 1.
- [92] Hevesvármegyei Hírlap 1906. március 25.
- [93] Borovszky Samu: Heves vármegye monográfiája. Bp., 1909. 225. 1.
- [94] Egri Újság 1906. június 6.
- [95] Hevesvármegyei Hírlap 1906. július 5.; Egri Újság 1906. július 4.; Hatvan és Vidéke 1906. július 8.; Alisp. jel. 1906-ról. 75. 1.
- [96] Egri Újság 1906. július 11.
- [97] Kolacskovszky i. m. 30–31. 1.
- [98] Alisp. jel. 1906-ról. 74–75. 1.; Kolacskovszky i. m. 30–32. 1.
- [99] Alisp. jel. 1906-ról 148. 1.

- [100] Egri Újság 1906. február 21.; Hevesvármegyei Hírlap 1906. február 22.; Egri Híradó 1906. február 24.
- [101] Hevesvármegyei Hírlap 1906. május 13.; Egri Híradó 1906. május 15.
- [102] Hevesvármegyei Hírlap 1906. május 3.
- [103] Hevesvármegyei Hírlap 1906. április 29.
- [104] Hevesvármegyei Hírlap 1906. május 13.
- [105] Alisp. jel. 1906-ról. 149. 1.
- [106] Magyarországi Ácsok Szaklapja. 1906. június 30.
- [107] Alisp. jel. 1906-ról. 149. 1.
- [108] Gyöngyösi Újság 1906. február 25.; Alisp. jel. 1906-ról. 76. 1.
- [109] Gyöngyösi Újság 1906. július 29.
- [110] Magyarországi Ácsok Szaklapja 1906. június 16.
- [111] Vas- és Fémmunkások Szaklapja 1906. június 7.
- [112] Hatvan és Vidéke 1906. október 14.